

PODOBY SLOVENSKEJ PRÓZY 19. – 21. STOROČIA.

Editor Matej Masaryk. Bratislava: Univerzita

Komenského, 2024. 256 s.

Lívia Barnišinová

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2025.72.1.8>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6162-7374>

Zborník *Podoby slovenskej prózy 19. – 21. storočia* vznikol pri príležitosti životného jubilea profesora Ladislava Čúzyho (1950), ktorý niekoľko desaťročí pedagogicky pôsobil na Katedre slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Kolegovia L. Čúzyho, a viacerí z nich i jeho bývalí študenti, sa týmto spôsobom rozhodli pripomenúť jubilentovo výskumné zameranie a zároveň ukázať na literárnohistorické a poetologické aspekty slovenskej prózy vymedzeného obdobia.

Hlavným cieľom publikácie, ktorá tematicky nadväzuje na predchádzajúci zborník *Slovenská próza 18. – 20. storočia* (2021), je reflektovať premeny slovenskej umeleckej prózy vo vybranom časovom úseku: z celkového počtu trinástich príspevkov dva skúmajú diela obdobia romantizmu a realizmu 19. storočia, sedem sa venuje prvej polovici 20. storočia, ťažiskovo medzivojnovnej slovenskej literatúre, a štyri ďalšie sa orientujú na poslednú tretinu 20. storočia a súčasnosť.

Hlavnou metodologickou prednosťou zborníka je kombinácia profilových štúdií zameraných na konkrétne diela alebo autorov (napríklad analýzy diel Gejzu Vámoša, Margity Figuli či Zusky Kepplovej) a syntetizujúcich príspevkov, ktoré obohacujú diskurz prostredníctvom porovnávania rôznych literárnych perspektív (napríklad komparácia prístupov Svetozára Hurbana Vajanského

a Martina Kukučina v kontexte cestopisnej literatúry). Významným prínosom je aj kontextualizácia menej reflektovaných textov. Publikácia zdôrazňuje hybridnú povahu slovenskej prózy prvej polovice 20. storočia, ktorá spája tradičné žánrové postupy s avantgardnými prvkami. Významné sú aj štúdie o transformácii žánrov, ktoré sa zaoberajú presahmi medzi cestopisom, morálkou, historickým románom a postmodernou rozprávkou. Táto metodologická pestrosť spolu s prepojením poetologických a žánrových línií posilňuje interpretačný rozmer zborníka.

Jednotlivé štúdie sú zoradené chronologicky podľa dátumu vydania interpretovanej prózy. Vstup do problematiky otvára štúdiu Marty Fülöpovej *Teória prírodnej obraznosti Ludovíta Štúra v tvorbe Jána Kalinčiaka*, kde autorka inšpiratívnym spôsobom skúma, ako J. Kalinčiak implementoval a súbežne transformoval estetické princípy L. Štúra, najmä jeho koncept prírodnej obraznosti. M. Fülöpová ukazuje, ako J. Kalinčiak prispel k formovaniu prózy ako samostatného literárneho žánru, keď prepojil teóriu a literárnu prax slovenského romantizmu. Odhaľuje jeho rolu kreatívneho inovátora a zároveň otvára diskusiu o vzťahu medzi estetikou, ideológiou a literárnou praxou v slovenskej literatúre.

Miloslav Vojtech v štúdiu *Obraz Čiernej Hory v cestopisnej próze Svetozára Hurbana*

Vajanského ponúka dôkladnú syntézu historických, literárnych a kultúrnych faktorov, ktoré formovali Vajanského pohľad na balkánske národy, najmä Čiernohorcov, a ich spracovanie v jeho dielach. Štúdia začína širším historickým kontextom druhej polovice 19. storočia, obdobím, keď sa slovenskí autori intenzívne zaujímali o južnoslovanské národy. Tento záujem bol súčasťou širšieho európskeho trendu „objavovania Balkánu“. M. Vojtech presvedčivo argumentuje, že Vajanského diela nesú znaky spomínaného „balkánskeho diskurzu“ a zároveň odrážajú dobové slovanofilské ideály a literárne reprezentácie. Prínosné je porovnanie Vajanského diel s cestopismi M. Kukučina – M. Vojtech detailne analyzuje rozdiely medzi štýlovými a ideologickými prístupmi oboch autorov. Zatiaľ čo diela Vajanského sa vyznačujú pátosom a idealizáciou, M. Kukučín prináša pragmatickejší pohľad s dôrazom na detail. Toto porovnanie nielenže obohacuje interpretačnú analýzu, ale umožňuje aj lepšie pochopiť literárne a kultúrne tendencie obdobia.

Periférne prúdy slovenskej literatúry v medzivojnovom období predstavuje Kristína Krajanová v stati (*Modernistické*) romány K. F. Urbanoviča, E. Holčézyho a P. Kompiša z dvadsiatych rokov 20. storočia. Skúma diela uvedených autorov a zasadzuje ich do kontextu spoločenských a historických zmien po roku 1918. Zameriava sa na ich modernistické tendencie, vzťah k realizmu a populárnej literatúre, čím podčiarkuje ich ambivalentný charakter. Využíva komplexný literárnohistorický prístup; do analýzy začleňuje témy ako ženská emancipácia, mestský život a exotika. Detailne interpretuje romány *Tridsať strieborných*, *Na vlnách osudu* a *Bludná púť veľkého čarodeja*, sleduje ich postavy, prostredie a naratívne techniky a predstavuje ich ako „populárnu podobu“ modernizmu. Dôležitým momentom jej príspevku je reflexia paradoxov modernizmu a poukázanie na protirečivosť medzi tradičnými a inovatívnymi prvkami analyzovaných diel.

Predmetom štúdie Zuzany Kubusovej je román Petra Jilemnického *Vítězný pád* (1929). Všíma si najmä jeho prieniky s poetikou avantgardy: zameriava sa na lyrické a avantgardné prvky, ktoré autor využíva pri stvárnení tradičného motívu slovenskej dediny. Zdôrazňuje, že Jilemnického dielo nielen rehabilituje tému dediny, ale prispieva aj k jej novému umeleckému uchopeniu, pričom dedinský priestor sa stáva dynamickou scénou estetickej reflexie a ideologického posolstva. Podrobne sa venuje spisovateľovej rozprávačskej stratégii, ktorá osciluje medzi dokumentárnymi a lyrickými postupmi. Ukazuje, ako autor prepája prírodno-imaginatívne, lúbostné a myšlienkové pasáže, čím narúša tradičnú realistickú opisnosť a inovuje epický formát. Z. Kubusová identifikuje u Jilemnického aj prvky expresionizmu, napríklad cez dôraz na škaredé detaily, hyperbolizáciu a deformáciu reality, ktoré zvýrazňujú sociálnu tragiku. Zároveň upozorňuje na prvky poetizmu (farebnosť, asociatívne obrazy či filmové techniky), ktoré vnášajú hravý a imaginatívny rozmer do ťaživého expresionistického výrazu. Vyzdvihuje spisovateľovu schopnosť integrovať avantgardné postupy do epického formátu, čím dielo podľa nej získava inovatívny charakter.

Filozofické a ontologické dimenzie ľudskej existencie v kontexte vojny a spoločenskej krízy sú ústrednou témou štúdie Františka Koliho *K podobe nahého človeka v slovenskej literatúre prvej polovice dvadsiateho storočia: Podoba Urbanovho nahého človeka v Živom biči*. F. Koli pristupuje k problematike s dôrazom na evolučnú ontológiu, kde prírodné zákony dominujú nad civilizačnými pravidlami. Detailne rozoberá motív „nahoty“ ako odhalenie ľudskej podstaty, pričom tento proces analyzuje vo viacerých rovinách – od symboliky prirodzenej čistoty až po degradáciu človeka vojnou. Zdôrazňuje Urbanov jedinečný štýl, ktorý spája expresionistickú obraznosť s realistickými postupmi. Jedným z najsilnejších prvkov štúdie je prepojenie filozofických a literárnych analýz. Autor interpretuje Urbanove literárne postupy a jeho dielo zasadzuje

do širšieho kontextu slovenskej a európskej literatúry prvej polovice 20. storočia. Výraznou črtou štúdie je dôraz na ambivalentnosť postáv a tematickú komplexnosť románu.

Dagmar Garay Kročanová v štúdiu *K poetike Vámošovej novely Jesť* sa zameriava na významové, naratívne a kompozičné aspekty vybraného literárneho textu, ktorý bol publikovaný časopisecky v roku 1930. Odhaľuje, ako G. Vámoš prostredníctvom motívu fyzického hladu a spoločenských nerovností reflektuje znepokojujúce aspekty existencie v kontexte konca dvadsiatych rokov 20. storočia. Detailne analyzuje fragmentárnu kompozíciu novely, kde sa prelína príbehová rovina s naratívnyymi úvahami. Upozorňuje na význam opakovania a kruhovej štruktúry, ktoré umocňujú pocit bezvýchodiskovosti, a zdôrazňuje motív jedenia ako viacvrstvový leitmotív, prostredníctvom ktorého G. Vámoš kritizuje spoločenskú hierarchiu a tematizuje spojenie medzi biológiou a etikou. Kľúčovým bodom interpretácie je analýza postavy Tylidy, ktorá stelesňuje zraniteľnosť a sociálne vyčlenenie. D. Garay Kročanová ukazuje, ako G. Vámoš prostredníctvom tela ženskej postavy reflektuje biologickú i sociálnu existenciu, pričom tematizuje degradáciu aj schopnosť prežiť. Štúdia tiež zdôrazňuje expresionistické a dekadentné vplyvy na autorovu tvorbu. Vámošove expresionistické prvky zahŕňajú grotesknú deformáciu postáv a subjektívne ladenie, zatiaľ čo dekadentné vplyvy sa prejavujú v tematizácii úpadku a chorobnosti. D. Garay Kročanová tieto aspekty spája s modernistickými postupmi, ktoré podľa nej robia z Vámošovej tvorby nadčasovú výpoveď.

Etický, náboženský a spoločenský rozmer prózy Jána Čajaka *Búrka* (1931) skúma Dana Hučková. Ukazuje, ako použitie jednoduchých rozprávačských foriem vytvára základ pre moralizačnú a didaktickú tendenciu spisovateľovej výpovede. V analýze hlavnej mužskej postavy ukazuje na vnútorné dilemy protagonistu a jeho konflikt medzi kresťanskými hodnotami a egoizmom. Zdôrazňuje kombináciu realistických prvkov a nábožen-

ských motívov, ktoré posilňujú didaktický rozmer textu. Prírodný opis búrky a práca vo vinici slúžia autorovi nielen ako realistické pozadie, ale aj ako metafory pre morálne skúšky a kresťanské hodnoty. Interpretácia zameraná na identifikáciu etických konfliktov, žánrových stratégií a ich prepojenia s kultúrnym kontextom ukazuje, že Čajakova *Búrka* nie je len príbehom o prírodnej katastrofe, ale aj hlbokou reflexiou o ľudských hodnotách a slabostiach, ktorá apeluje na čitateľovu etickú a emocionálnu odozvu.

V štúdiu *Román Hurál: Limity ambície a autenticity v Alexyho „prvej vážnejšej knihe“* sa Matej Masaryk zameriava na tvorivú metódu prozaika Janka Alexyho a tematické rámce a poetologické limity jeho dvojzväzkového románu z roku 1935. Zdôrazňuje, že spisovateľov prechod od kratších próz k románovej tvorbe bol poznačený rozporom medzi jeho umeleckými ambíciami a reálnymi schopnosťami, čo sa prejavilo v štruktúrnych a ideových nedostatkoch diela. Dôsledne analyzuje Alexyho tvorivý proces, ovplyvnený intuitívnym, no nekonceptným prístupom. Odkazuje na spisovateľovu obmedzenú literárnu lektúru, ktorá sa premieta do naivného tvaru prózy, často improvizácie budovanej na základe mimoliterárnych skúseností. Kľúčovým prvkom analýzy M. Masaryka je postava profesora Klopačku, ktorá zosobňuje napätie medzi Alexyho modernistickými tendenciami a jeho realistickými ambíciami. M. Masaryk ukazuje, že Klopačka nie je len tragikomickou figúrou, ale aj symbolom autorovho osobného zápasu o umelecké uznanie. Štúdia sa zaoberá aj štylistickými a jazykovými aspektmi diela, upozorňuje na prozaikov odklon od lyrickosti k jednoduchému a hovorovému štýlu, ktorý však dieľo ochudobňuje o poetickú hĺbku. Napriek umeleckej nevyváženosti poskytuje román svedectvo o ambíciách a limitoch slovenskej literatúry medzivojnového obdobia. Štúdia zároveň otvára otázky o vzťahu medzi umeleckou autenticitou, spoločenskými očakávaniami a literárnou hodnotou.

Interpretáciu menej známej prózy M. Figuli z roku 1936, ktorej význam zostal doteraz marginalizovaný, prináša Jana Števlíková. Jej štúdia *Variácie mužsko-ženských vzťahov v ranej próze Margity Figuli (Interpretácia prózy Víchora)* poskytuje kontextualizovaný pohľad na literárne postupy autorky v jej tvorivých začiatkoch, pričom sa zameriava na tému lásky a mužsko-ženských vzťahov. Podľa J. Števlíkovej Figuli tematizuje variácie vzťahov medzi mužmi a ženami cez prizmu nerovnosti moci, morálky, majetníckosti a násilia. Vo svojej interpretácii prepája sujetovú výstavbu s dobovými literárnymi smermi, napríklad s expresionizmom, ktorý sa prejavuje v extrémnych psychických stavoch postáv a dramatickej atmosfére zdôraznenej víchrom a búrkou ako vonkajším prejavom vnútorných emócií. Ukazuje na variabilitu spisovateľkiných umeleckých postupov.

Knihe Hany Ponickkej *Lukavické zápisky*, pôvodne vydané v samizdate v roku 1985, sa venuje Mária Stanková. Kladie si otázky o jej literárnej či dokumentárnej podobe a sleduje jej oscilácie medzi literatúrou faktu a beletriou. Interpretácia vychádza z dôkladného zohľadnenia historického a kultúrneho kontextu. Ukazuje, že dokumentárny charakter je založený na autentickom rozprávaní a detailnom zachytení reálnych udalostí, no oslabuje ho nejednotné uvádzanie faktov, chýbajúce detaily a subjektívnosť výpovede. Na druhej strane beletristický ráz podčiarkujú introspektívne pasáže, lyrické obrazy a metaforické využitie prírodných motívov. H. Ponická reflektuje kľúčové udalosti spojené so zverejnením Charty 77, podpisovou kampanou anticharty a represiami voči autorom, ktorí nesúhlasili s režimom. M. Stanková podčiarkuje, že *Lukavické zápisky* nie sú len osobnou výpoveďou, ale aj komentárom k spoločenským mechanizmom a morálnej kríze doby. Hoci je próza H. Ponickkej autentickým záznamom udalostí a myšlienok, M. Stanková kriticky hodnotí niektoré aspekty textu. Poukazuje na chyby v dátumoch, nekonzistentné pomenovanie osôb a miesta-

mi chaotickú štruktúru, ktoré môžu znížiť dôveryhodnosť diela, avšak podotýka, že tieto nedostatky mu neuberajú na literárnej hodnote. Ukazuje, že *Lukavické zápisky* majú význam nielen ako literárny dokument doby, ale aj ako kritické zrkadlo normalizačnej spoločnosti a kultúry a ako také sú svojbytným literárnym dielom aj historickým svedectvom.

Štúdia Karola Csibu *Historizmus v próze Jána Johanidesa: Najsmutnejšia oravská balada* sa zameriava na analýzu historizujúceho rozprávania v novele z roku 1988. Predmetom analýzy sú štruktúra, tematika a estetické spracovanie príbehu. Johanidesova práca s históriou nie je podľa K. Csibu len deskriptívnym zobrazením minulosti, ale jej literárnym dotvorením prostredníctvom estetickej reinterpretácie historických a rodinných príbehov. *Najsmutnejšiu oravskú baladu* preto prezentuje ako dielo, ktoré spája prvky historickej prózy, retrospektívneho rozprávania a regionálneho koloritu. Rovnako sa zaoberá vzťahom medzi individuálnou a kolektívnou pamäťou, pričom zdôrazňuje, že J. Johanides zakotvuje historickú skúsenosť do vedomia hlavnej mužskej postavy, ktorá reprezentuje nielen osobnú, ale aj spoločenskú reflexiu minulosti, takže novela tematizuje otázky identity, pamäti a rodovej histórie. Dôležitým aspektom je i žánrová mnohovrstevnosť diela, keďže J. Johanides skĺbil prvky historickej prózy, rodovej kroniky a kriminálnej zápletky, aby vytvoril text, ktorý zachytáva tragické momenty rodinnej histórie na Orave. K. Csiba tu sleduje spisovateľovu prácu s detailmi a motívmi, ako sú oravský regionálny kolorit, mystické prvky či introspektívne úvahy hlavnej mužskej postavy. Okrem estetickej analýzy tematizuje aj otázky vzťahu medzi históriou a fikciou a skúma, ako historické fakty v rámci beletrie získavajú nové významy a estetickú hodnotu.

Príspevok Petra Darovca *Žánrová subverzia rozprávky v slovenskej postmodernistickej próze* postihuje zmeny, ktorými daný žáner prechádzal v kontexte spoločensko-kultúrnych transformácií deväťdesiatych rokov

20. storočia. Zameriava sa predovšetkým na analýzu knihy Dušana Taragela *Rozprávky pre neposlušné deti a ich starostlivých rodičov* (1997), ako doplnkové kontrasty mu slúžia texty Petra Pišťanka. Ukazuje, ako D. Taragel prostredníctvom persiflážnej hry a hyperbolizácie subvertuje tradičné štruktúry rozprávky a transformuje ich na nositeľov ironického diskurzu, presahujúceho literárne hranice. Jadrom analýzy je koncept subverzie žánru rozprávky, ktorú chápe ako dekonštrukciu tradičných literárnych postupov aj tvorbu nových významových rámcov, odrážajúcich spoločenské a kultúrne zmeny. Zachytáva širší kultúrno-literárny kontext, v ktorom dochádzalo k redefinícii literárnych žánrov pod vplyvom postmodernizmu. Podľa jeho mienky ide o proces, ktorý odzrkadľuje nielen krízu veľkých naratívov, ale aj prechod literatúry od tradičných hodnotových systémov k hravým a ironickým formám. Táto postmodernistická ironia má v slovenskom kontexte významné spoločenské implikácie, súvisiace s rozpadom autoritárskych ideológií a stratou kolektívnych ilúzií.

Motív expatstva v súčasnej slovenskej próze analyzuje Beáta Hanesová na príklade prózy *57 kilometrov od Taškentu* (2013) spisovateľky Z. Kepplovej. Expatstvo predstavuje ako nový literárny fenomén, sumarizuje jeho doterajšiu odbornú reflexiu i závery o jeho psychologických, kultúrnych a sociálnych dôsledkoch, pričom ho vníma ako významný znak globálnych a transnacionálnych proce-

sov, ktoré formujú súčasnú spoločnosť a literárnu produkciu. Interdisciplinárne orientovaný príspevok čerpá z kultúrnych štúdií, postkoloniálnych teórií a konceptu transnacionalizmu, čo umožňuje hlbšiu interpretáciu vybraného literárneho motívu. Štúdia je ukotvená v širšom historicko-spoločenskom a teoretickom kontexte. B. Hanesová vychádza z premís postkoloniálneho obratu, globalizácie a transnacionalizmu, pričom poukazuje, akým spôsobom a prečo sú relevantné pri formovaní motívu expatstva. Demonštruje, ako motív expatstva vytvára dynamiku deja a psychologický konflikt hlavných postáv. Jej text je bohatý na teoretické referencie a prepojenia, čo je jeho silnou stránkou. Potenciálnym nedostatkom je absencia detailnejšieho porovnania Kepplovej diela s inými autorkami expatovskej prózy, ako sú Ivana Dobráková a Svetlana Žuchová. Tieto kontextuálne prepojenia by mohli posilniť záver o generačnom fenoméne expatstva v slovenskej próze.

Zborník *Podoby slovenskej prózy 19. – 21. storočia* prináša rad nových pohľadov na vývin slovenskej prózy. Ponúka cenné poznatky o jej estetických, ideologických a historických súvislostiach, pričom prehlbuje porozumenie literárnym fenoménom od romantizmu po súčasnosť. Všíma si nielen kanonické diela a kanonických autorov, ale rozširuje literárno-historický obzor i o menej známe texty a okrajové prúdy, čím prispieva k vyváženejšiemu mapovaniu slovenského literárneho dedičstva.

PaedDr. Livia Barnišinová, PhD.
Centrum jazykovej prípravy
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika
Moyzesova 9
040 59 Košice
Slovenská republika
E-mail: livia.barnisinova@upjs.sk